

Klaver og helder

Før i tiden og framleis binder en husdyra i fjøs og stall, eller også ute, for å hindre dem i å gå for langt bort eller tråkke for meget på dyrket mark, smette gjennom gjerder eller gjøre skade på annen måte. Mange av de bindegreier som bruktes før er nå gått av bruk. Vi ber derfor medarbeiderne å fortelle alt de kan huske om slike ting og også melde fra når de husker noe vi ikke spør om.

I. Dyrene blir bundet fast inne

Kua

1. Har en bundet kyrne på båsen med treklaver?
2. Var disse laget av en kluft eller en bøyle? Brukes de klaver som er laget av en kluft særlig til ungdyr?
3. Hvordan ble klavene lukket? Hva kalles det en lukker klaven med (eit hovrelde, horvelde, ervedde, orvedde, klavemål, sier en å hovrelde kalven)?
4. Hvordan ble bøylen til klaven laget (bøyd ved varme, endene bundet sammen, hengt opp til den var tørr) og hva slag emne var den av (einer, gran)?
5. Er slike klaver i bruk nå, eller når sluttet en å bruke dem? Var de lengre i bruk på setrene enn hjemme på gården?
6. Var bandet fra klaven til vegget et tau, en jernlenke, eller vidjer?
7. Hvordan var i tilfelle vidjebåndet laget? Besto det av et system av langvidje, spenninger og et ledd av tre i to deler hvorav den ene kunne gå rundt? Hvordan var systemet og hva kaltes dette leddet (leikjend, leikand, kvervilhus)? Var det særskilte navn på delene i leikjandet?

8. Hva kaltes hele bandet (ei hes, nautabandshes, eit bæse, å bæse kusa)?

9. Hvordan var bandet festet til veggen (i en jernbøyle, einerkrok, en klamp utskåret i stokken)? Var det festet på en stang som sto loddrett eller vannrett slik at bandet kunne gli på det? Hva kaltes stangen (rennestong, rennestaur)? Hvor lenge har den vært brukt? Har folk brukt en festemåte på en lang rund stang som var slik at en kunne løse alle kyrne på en gang i branntilfelle? Vet en i tilfelle hvor gammel denne ordningen er?

10. Kjenner en talemåten: ”Den som hev klave fær alltid ku”?

11. Hvordan er kyrne bundet i dag?

Hesten

12. Hvordan bandt en hesten når den sto på stallen? I grime eller reim rundt halsen eller i fotband?

13. Hvordan var grimen laget (remmer, jernringer og remmer, tau)?

14. Hvordan var fotbandet laget?

15. Står andre dyr enn hest og ku i klave inne?

II. Dyr bindes ute

16. Hva kalles bandet (tjor, tjoder, tjør, kjør)?

17. Hva slag band bruker folk? Brukes leikjend og vidjer (for eksempel vidjespenning rundt stauren som står i marka)?

18. Hva heter stauren en fester bandet i (tjorhel, påle)?

19. Bindes kua i grime som består av to trestykker som holdes oppe med et band over nakken. Foran er trestykkene bundet sammen med et tau, og bak er tjoret trukket igjennom på en slik måte at trestykkene klemmer og bremser når kua vil slite seg laus?

Er dette gammelt eller forholdsvis nytt?

20. Binges hesten med grime, en rem rundt halsen, eller fotband? Hvordan er det siste laget?

21. Er det alminnelig å tjore hesten?

22. Tjoret en andre dyr (sau, geit, gris) og hvordan (f. eks. i klave eller halsband)?

23. Hvordan var bjølleklaven på hest, ku, sau og geit? Hadde bjøllene forskjellige navn på forskjellige dyr (bjølle på hest, tingel eller skromle på ku)?

III. Greier til å leie dyr i

24. Bruker en grime eller en reim om halsen når en leier dyr, og er det forskjell på bandet på hest og ku og andre dyr?

25. Har folk brukt en tom om bakfoten på grisen, når den skulle leies eller jages?

26. Hva slag redskap hadde en til å leie olme okser?

a) Hadde de ring i nesa på oxen og en lang (hvor lang) stang i ringen og leidde oxen etter den?

b) Var det to stykker som leidde oxen, en som leidde den etter den ovennevnte stangen og en, som gikk etter og holdt i en lang tom bundet om frambenet?

IV. Helder på dyr som går fritt, for å hindre dem i å gå for langt

27. Har en lenket framføtter på hester som ble sluppet ut? Hva kaltes en slik lenke (helda, helna, hyll, tropphyll, hoppehelle, holde, hoft)? Het det ”å helde helsten”, ”eg har tropphylla hesten”?

28. Hvordan er heldene laget? Besto de av

a) en trekloss med en vidjespenning i hver ende til å binde rundt hoven? Hva slag vidjespenning?

b) en jernlenke med to remmer?

c) en jernlenke med en toleddet jernring som hektes sammen rundt hoven?

d) en jernlenke med jernring og stokklås som åpnes med nøkkel?

Kjenner en andre typer?

Er det spesielle navn på de forskjellige typer?

Hvilke typer er gått av bruk (når)? Og hvilke typer brukes nå?

29. Kjenner en en lengre typer helder som ble festet i den ene framfoten og en bakfot?

Hva het den (langhelde)?

30. Har det forekommet en tom mellom helden på frambena og en bakfot?

Navn på den (krosshelna)?

31. Har en brukt en tykk trefjøl med et hol i ene enden til å smette på en framfot? Hvordan ble den lukket og hva het den (hestestokk)?

Har de iblant ”stokka” sauene med et krumt tre kring ene framfoten?

32. Gjorde en da noe for at dyret ikke skulle få gnagsår?

33. Har en brukt en stokk festet til foten ved en vidjespenning? Hva het den?

34. Hvor og når satte en helde på hesten? Var det på tunet, i hviletider når en rastet på langtur, i beitesmarka osv.?

Ble det gjort når hesten ble sluppet i utmarka eller på fjellet?

Var forutsetningen da at hesten ofte måtte tilses?

Var det områder hvor en ikke skulle holde hester?

35. Har folk hengt en stokk (ofte i langt tau) i en klave om halsen på dyret?

Hva kaltes den (klubbe)?

Hva slag dyr brukes de på (sauer, unge okser som plager kyrne, sinte okser osv.)?

36. Har en brukt klaver på dyr for at de ikke skulle bryte seg gjennom gjerder? På hvilke dyr?

a) på grisen, klave (sul, trekantet?) eller en rund fjøl med hol for halsen,

b) på hester som brøt gjennom gjerder? Hvordan var den laget?

V. Tillegg

37. Hadde en noe for å skygge øynene på hesten for at den ikke skulle skjene?
38. Satte de en liten fjøl på hornete værer så de ikke kunne se framover? Hvordan festet en fjøla, og hva navn hadde den?
39. Satte en fjøl med to huller for hornene på særlig sinte geiter med horn?
40. ”Knappet” en geiter med horn? Hvordan ble det gjort, hadde de dreide knotter av reinshorn som festes med spiker i geitehornet?
41. Knappet en kyr og okser på samme måten? Når begynte en å knappe med messing? Hva kalte en knappen?
42. Satte en ring i nesa på grisen så den ikke skulle rote for mye? Gjør en det enda? Hva kaller en framgangsmåten (rana, knavra, kneppe grisen)?
43. Hadde en munnkorg på dyr? Hva slag dyr (hest, hund) og hvordan var slike korgar laget? Kjøer en nå munnkorg hvis en trenger en?